

БИОЛОГИЯ ИЛИМДЕРИ
БИОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ
BIOLOGICAL SCIENCES

Майрамбек кызы Б., Иманалиев Т.И.

**ТОКТОГУЛ РАЙОНУНА КАРАШТУУ КАРА-ЖЫГАЧ АЙЫЛЫНЫН
АЙЫЛ-ЧАРБА ЖАНЫБАРЛАРЫНЫН МИТЕЛЕРИ**

Майрамбек кызы Б., Иманалиев Т.И.

**ПАЗАРИТЫ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ЖИВОТНЫХ
ТОКТОГУЛЬСКОГО РАЙОНА СЕЛА КАРА-ЖЫГАЧ**

Mairambek kyzy B., T.I. Imanaliev

**PARASITES OF AGRICULTURAL ANIMALS OF THE TOKTOGUL
DISTRICT KARA-ZHYGACH VILLAGE**

УДК: 591:576.89 (575.2) (04)

Токтогул районундагы Кара-Жыгач айылынын жана анын айланасында жайылган айыл-чарба жаныбарларында кездешкен мителердин түрлөрүн жана таралышын изилдөө маанилүү. Анткени айылдын жашоочулары мителерди көп кездештирсе да, алардын өрчүү циклин, таралышын жана малга, адамга кантип жугушу тууралуу маалыматтары дээрлик жок. Иштин жүрүшүндө мителердин малдарга, адамдарга тийгизген терс таасирлерин жана алдын алуу иштерин жүргүзүү зарылчылыгы келип чыкты. Айыл-чарба жаныбарларында жаз, жай мезгилдеринде мителердин массалык түрдө көбөйүүсү байкалат. Анын натыйжасында түрдүү оорулардын катталуусу кездешет. Мите мунак буттуулардын ичинен иксодалуу кенелер, гамаз кенелери, кызыл дене кенелер, биттер, бүргөлөр же эктопаразиттер кеңири тараган. Алар биоценоздун табигый мүчөлөрү болуп саналышат. Мителер азыктануучу ээси катарында айыл-чарба жаныбарлардын ичинен жылкы, кой, эчки, уйду ээси катары колдонушат. Алар ээсинин эсебинен жашап, көптөгөн ооруларды козгойт, алсак, аскаридоз, тениоз, тениоринхоз, цестодоз, эхинококкоз же эктопаразиттик оорулар малдардын эттенүүсүнө, сүттүүлүгүнө жана жетилип чоңоюушуна олуттуу зыян келтирип, ички органдарында ар кандай ишииктерди пайда кылып, функциясын бузат. Ошондуктан мителердин медицинада жана ветеринарияда мааниси абдан жогору.

Негизги сөздөр: мите, жумуру курттар, жалпак курттар, мунак буттуулар, кене, бит, бүргө.

Важное значение имеет исследование распространения и видового состава паразитов в организме сельскохозяйственных животных обитающих в селе Кара-Жыгач Токтогульского района и его окрестностях. Так как жители сел часто сталкиваются с различными паразитами, они

не информированы о распространённости и заболеваемости человека и животных. В ходе работы возникла необходимость проведения профилактических работ по негативному воздействию паразитов на животных и человека. Весной и летом у сельскохозяйственных животных наблюдается массовый рост паразитов. В результате возникают случаи различных заболеваний. Гаммазовые клещи, краснотелковые клещи, вши и блохи или эктопаразиты являются наиболее распространёнными паразитическими членистоногими. Они являются естественными членами биоценоза. Паразиты обитают в организме таких сельскохозяйственных животных как лошади, овцы, козы и коровы. Живя в организме этих животных, они вызывают множество эктопаразитарных заболеваний, такие как аскаридоз, тениоз, тениоринхоз, цестодоз, эхинококкоз. Эти паразиты плохо влияют на качество мяса, молочной продуктивности и созревания животных. Именно эти паразиты являются причиной появления различной опухоли во внутренних органах и нарушают их функции. Поэтому изучение паразитов очень важны в медицине и ветеринарии.

Ключевые слова: паразит, круглый червь, плоский червь, членистоногие, клещ, вошь, блоха.

It is important to study the distribution and species composition of parasites in the body of farm animals living in the village of Kara-Jygach of the Toktogul region and its environs. Since the villagers are often faced with various parasites, they are not informed about the prevalence and morbidity of humans and animals. In the course of the work, it became necessary to carry out preventive work on the negative effects of parasites on animals and humans. In spring and summer, a massive growth of parasites is observed in farm animals. As a result, there are cases of various diseases. Ticks, gamasid mites, red corpuscles, lice and fleas or ectoparasites are the most common parasitic

arthropodos. They are natural members of the biocenosis. The parasites are found in farm animals such as horses, sheep, goats and cows. Living in the body of these animals, they cause many ectoparasitic diseases, such as ascariasis, teniasis, teniorinosis, cestodosis, echinococcosis. These parasites are bad for meat, milk production and maturation of animals. It is these parasites that cause the appearance of various tumors in the internal organs and disrupt their functions. Therefore, the study of this parasites is very important in medicine and veterinary medicine.

Key words: parasite, roundworm, flatworm, arthropod, tick, louse, flea.

Издөөнүн материалы жана методикасы.

Мителерди чогултуу учуру 2019-2021-жылдар аралыгында жүргүзүлдү. Токтогул районунун Кара-Жыгач айылында материал топтолду. Көбөйүшү жаз-жай айларына туура келет, бул учурда мителерди малдан көп жолуктурууга болот. Мителер уй, жылкы, кой, эчкилерден чогултулду. Мителерди топтоо учурунда эктомителерди жана эндомителерди кездештирсе болот. Эндомителерден жалпак жана жумуру курттардын өкүлдөрү - бодо тасма курту (3-сүрөт), жылкы аскаридасы (1-сүрөт), ал эми эктомителерден муунак буттуулардын өкүлдөрү - малдын биттери, кенелер (4-сүрөт), көгөөн табылды (2-сүрөт). Кенелер малдын колтугунан, ооздорунун тегерегинен, желинден, биттерди малдардын жүнүнүн арасынан кармалды. Курттар мал союу учурунда ичегилеринен чыкты. Табылган мителер саналып, пайыздык катышта эсептелинди. Чогултулган үлгүлөр 70% спирт-ректификатор менен фиксирленип, этикеткаланды. Материалдар лабораторияда микроскоптун алдында каралып, сүрөткө тартылып алынды.

1-сүрөт. Жылкы аскаридасы – *Parascaris equorum*.

2-сүрөт. Жылкы көгөөнүнүн личинкасы – *Gasterophilus intestinalis*.

3-сүрөт. Бодо тасма курту – *Teniarhynchus saginatus*.

4-сүрөт. Иксодалуу кенелер – *Rhipicephalus pumilo*.

1-таблицада чогулган кенелердин кездешүү, көптүк жана жабыркоо индекси көрсөтүлгөн. Мында жабыркоо индекси уйда жогору экенин көрсөк болот. Жалпы 30,34%дын дээрлик жарымын түзөт же 15% болду.

1-таблица

Кара-Жыгач айылында жана анын тегерегиндеги айыл-чарба жаныбарларында кенелердин кездешүүсү

№	Ээси	Каралган жаныбарлар (K ₁)	Жабыркаган жаныбарлар (K ₂)	Чогулган мителер (K ₄)	Индекстер (%)		
					Кездешүү индекси (КИ ₁)	Көптүк индекси (КИ ₂)	Жабыркаган индекси (ЖИ)
1.	Жылкы	20	2	10	10	0,5	5
2.	Кой, эчки	100	87	900	87	9	10,3
3.	Уй	45	26	390	154,7	8,66	15
Жалпы:		165	115	1300	154,7	18,16	30,34

2-таблицада чогулган жылкы аскаридасынын жана тасма курттунун кездешүү, көптүк жана жабыркоо индекси көрсөтүлгөн. Мында жабыркоо индекси

жылкыда жогору экенин көрсөк болот. Жабыркаган 3 жаныбардан 200 өкүл чогултулуп, жабыркоо индекси 66% ын түздү.

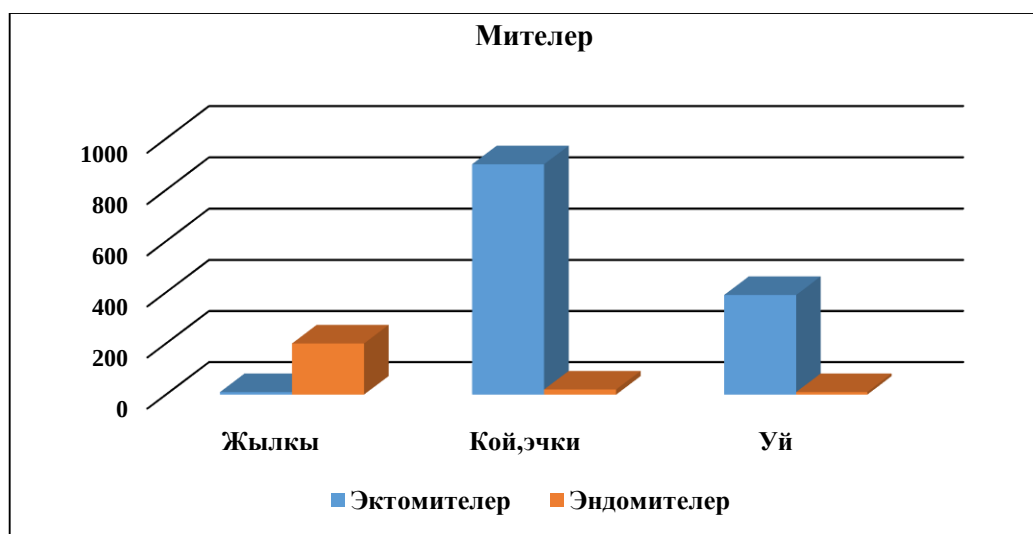
2-таблица

Кара-Жыгач айылында жана анын тегерегиндеги айыл-чарба жаныбарларында жылкы аскаридасынын жана тасма курттардын кездешүүсү

№	Ээси	Каралган жаныбарлар (K ₁)	Жабыркаган жаныбарлар (K ₂)	Чогулган мителер (K ₄)	Индекстер (%)		
					Кездешүү индекси (КИ ₁)	Көптүк индекси (КИ ₂)	Жабыркаган индекси (ЖИ)
1.	Жылкыда	20	3	200	15	13	66
2.	Кой, эчкиде	100	68	20	68	0,2	0,29
3.	Уйда	45	5	10	11,11	0,22	2
Жалпы:		165	76	230	94,11	13,75	68,96

Чогултулган эктомителердин жана эндомителердин санын салыштыруусу 5-сүрөттө көрсөтүлгөн.

Жылкыда эндомителер көп кездешсе, кой, эчки жан уйда эктомителер көп кездешет экен.

5-сүрөт. Чогултулган эктомителердин жана эндомителердин санын салыштыруу.

Корутунду.

Токтогул районундагы айыл-чарба жаныбарлардагы мителердин түрлөрүн тактап жана алардын сандык катышын талдадык. Айрым түрлөрүнө микроскоптук байкоо жүргүздүк. Мителердин ичинен жумуру курттарга, жалпак курттарга жана муунак буттуларга адабияттык маалыматтар боюнча жана байкоолорубузга ылайык талдоо жүргүзүлдү.

Кара-Жыгач айылынын айыл-чарба жаныбарларында кездешкен мителердин түрлөрү аныкталып, алар 2 топко бөлүндү:

Эктомителер: Иксодалуу кенелер – *Rhipicephalus pumilo*

Эндомителер:

Бодо тасма курту – *Teniarhynchus saginatus*,

Жылкы аскаридасы – *Parascaris equorum*,

Жылкы көгөөнүнүн личинкасы – *Gasterophilus intestinalis*.

Бул мите курттардын жашоо цикли малдар менен байланыштуу болгондуктан айыл-чарба жаныбарларында көп кездешерин билдик.

Адам жашоосу менен жаныбарлардын жашоосу тыгыз байланышта, бул байланыш өмүр бою уланган чынжыр сымал. Ошол үчүн айыл-чарба жаныбарларына кам көрүү менен өзүбүздүн да ден соолугубуздун чың болушуна шарт түзөбүз. Себеби малдагы мителер адамдарга жугуп, ар түрдүү ооруларга алып келиши мүмкүн. Ошондуктан жаныбарларга убагында вакцина иштери жүргүзүлүп турушу зарыл.

Материал чогултуу учурунда айыл тургундарына мителерге каршы күрөшү тууралуу маалымат бергенге аракет кылдык. Ар бир мал баккан жаран кайдыгер карабастан биргеликте мителерге каршы каржаттарды колдонсо чоң жыйынтык берет. Анткени мителер бат көбөйүүгө жөндөмдүү. Ден соолугубуздун чың болушу ар бирибиздин колубузда.

Адабияттар:

1. Балашов Ю.С. Паразито-хозяйинные отношения членистоногих с наземными позвоночными. - Л., 1982. - 318с.
2. Благовещенский Д.И. Пухоеды (Mallophaga). Фауна СССР. Введение: Автореф. дисс. канд. биол. наук ... - Л., 1953. - 33с.
3. Гребенюк Р.В. Иксодовые клещи Киргизии, их стадияльное и вертикальное распределение. В книге: «Природная очаговость болезней и вопросы паразитологии». Алматы: Изд. АН Казах. ССР. - 1961. - С. 477-483.
4. Догель В.А. Курс общей паразитологии. / Ленинградское отделение. - Ленинград, 1947. - 319 с.
5. Иманалиев Т.И., Джантаева Г.А., Шаршеева Б.К., Ахматова А.Т. Паразитология. «Университет» КНУ им.Ж.Баласагына. - Бишкек, 2014. - С. 112-157.
6. Сартбаев С.К. Сравнительные данные по экологии клещей рода *Haemaphysalis* в Киргизии. Изв. АН Киргизской ССР, серия биол. наук. - №2,6. - 1960. - С.73-85.
7. Федорова С.Ж. Иксодовые клещи (Ixodidae) Северного Тянь-Шаня как компоненты природных очагов трансмиссивных заболеваний. // Вестник КНУ. - Б., 2014.
8. Харадов А.В. Паразитофауна ондатры в Киргизии. Сб. Энгом. Исслед. в Киргизии, вып. XV. 1982. изд. Илим.
9. Шевцов А.А. ветеринарная паразитология. - 301 с.